Mihaela Gheorghe

PARAMETRUL DEPLASĂRII MULTIPLE A ELEMENTULUI *WH* (INTEROGATIV/RELATIV). OBSERVAȚII PRIVIND STRUCTURILE CU GRUP INTEROGATIV/RELATIV MULTIPLU ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

1. VARIAȚIA LINGVISTICĂ PRIVITOARE LA STRATEGIA DE FORMARE A STRUCTURILOR MULTIPLE RELATIVE ŞI INTEROGATIVE

Fenomenul interogativizării / relativizării multiple nu se produce în toate limbile naturale, acesta fiind un parametru de variație lingvistică. Limbile care cunosc interogativizarea / relativizarea multiplă (*multiple wh-fronting*) se grupează în trei categorii majore: (i) limbi în care toate grupurile interogative / relative-interogative se deplasează în poziție frontală, (ii) limbi în care se deplasează în poziție frontală un singur element, celălalt (sau celelalte) rămânând *in situ* şi (iii) limbi în care toate grupurile interogative / relative-interogative rămân *in situ*.

Indiferent de tiparul de interogativizare multiplă, un loc central în numeroasele analize din literatură îl ocupă două principii ale teoriei sintactice generative: subiacența (Chomsky 1986) şi efectele de superioritate (Chomsky 1986, 1992; Lasnik şi Saito 1991). În unele studii dedicate fenomenului, noțiunea de legare discursivă (*D-linking*) permite unele corelații suplimentare ce fac posibile explicații cu privire la încălcarea principiului subiacenței sau la anularea efectelor de superioritate în unele limbi.

În bogata literatură dedicată problemei deplasării elementului relativ-interogativ în ultimele decenii, interogativizarea / relativizarea multiplă este fenomenul în tratarea căruia limba română (alături de bulgară) s-a bucurat de un mare interes pentru lingvişti, probabil şi pentru că trăsătura tipologică de care ne ocupăm aici apropie româna de limbile slave, plasând-o în acelaşi timp într-o poziție particulară în comparație cu limbile romanice.

2. INTEROGATIVIZAREA / RELATIVIZAREA MULTIPLĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

Mecanismul deplasării multiple a elementului *wh* (interogativ/relativ) este prezent în româna veche încă din prima parte a acestei epoci, după cum arată Stan (2012) într-o recentă descriere. Fără a se suprapune cu aceasta, lucrarea de față îşi propune să investigheze un material lingvistic din aceeaşi perioadă, având în vedere o clasificare a tiparelor frecvente în epocă mai ales din perspectiva ierarhiei elementelor deplasate şi a pozițiilor de extracție ale acestora.

BDD-A457 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:02:07 UTC)

2.1. ORGANIZAREA STRUCTURILOR CU INTEROGATIVIZARE / RELATIVIZARE MULTIPLĂ

Construcţiile identificate în corpus sunt exclusiv construcţii relative libere (1) şi interogative indirecte (2), plasate de regulă sub un nod verbal, fără restricţii modale sau temporale (de exemplu, în (3), centrul verbal din matrice este un imperativ).

- *„carei vorŭ căuta, afla-vorŭ, că bătătărilorŭ deşchide-le-se-va, şi **cine ce** va ceare, da-i-se-va”* (Coresi, *Carte cu învăţătură*, Predoslovie, 4)
- *„Că de cuvinte are a întreba Domnulŭ şi dereptulŭ judecătoriu, **cine cum** au lucratŭ”* (Coresi, *Carte cu învăţătură*, 539)
- *„**Cine de ce**-ţi va lua, nu întreba!”* **(**Coresi, *Carte cu învăţătură*, 313)

Din perspectiva structurii blocului de elemente *wh* deplasate, se disting prin frecvenţă structurile duble, dar se înregistrează şi structuri triple:

- *„le-au căzdut asupra, **cum, care, încotro** au putut”* (Costin, *Letopiseţul*, 194)

Fasciculul de elemente relative-interogative este format fie prin „aglomerare” lineară, ca în exemplele de sub (1–3), fie prin coordonare (juxtapunere, ca în (4) sau subordonare marcată conjuncţional, ca în (5)):

- *„Vedea-vei pre urmă, Tomşo, cu sfetnicii tăi, **unde** şi **la cine** ai năzuit”* (Uricariul, *Cronica*, 266v)

În structurile triple, gruparea elementelor *wh* poate fi de tip mixt („aglomerare” şi coordonare marcată, ca în (6) sau coordonare a două structuri cu „aglomerare” de relative, ca în (7)):

- *„Deci mergea leşii **cine cum** şi **unde** putea”* (Uricariul, *Cronica*, 101v)
- *„şi cum s-au purtat şi cum au descălecat [...], şi de unde au izvorăt aceale neamuri, şi **care dupe care** au venit şi **cine cât** au biruit, nefiind povestea şi treaba mea acum aceaea, [...], iată acealea le trec şi le las”* (*Cronica Cantacuzino*, 192)

2.2. IERARHIA GRUPURILOR *WH*

Un loc important în descrierea sintaxei construcţiilor cu relativizare multiplă îl ocupă ierarhia grupurilor relative-interogative. Pentru limba română actuală, s-a stabilit (Laenzlinger şi Soare 2005: 11) că ordinea plasării constituenţilor extraşi prin relativizare (sau interogativizare) din poziţii de subiect sau obiect, corelată cu opoziţiile [+/-uman] şi [+/-animat] este: **(care) > cine > pe cine > cui > ce$_{Sub}$ > cât$_{Sub}$ > ce$_{Ob}$**. Relativizatorii extraşi din poziţie de adjunct respectă şi în română, ca

BDD-A457 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:02:07 UTC)

şi în alte limbi care cunosc fenomenul deplasării multiple, ordinea: **când > unde > cum**. Din combinarea celor două categorii de relativizatori, ierarhia propusă pentru română este: (i) **care > cine > pe cine > cui > când > unde > cum > ce/cât$_{Nom}$ > ce/cât$_{Ac}$** sau (ii) **care > cine > când > unde > cum > pe cine > cui > ce/cât$_{Nom}$ > ce/cât$_{Ac}$**.

2.2.1. Exemplele cu structură „aglomerată" din corpusul de limbă română veche confirmă, în general, această ordine, precum şi efectele de superioritate (poziția de subiect este privilegiată).

Extras din poziția de subiect, *cine* precedă de regulă relativizatori plasați în zone inferioare ale ierarhiei (relativul *ce* sau adverbe relative: *cum, unde, când, cât*).

În poziție secundă, relativul *ce* este de cele mai multe ori obiect direct (8), dar poate ocupa şi poziții non-argumentale, în structuri reorganizate (complement de agent, în (9)) sau poate fi inclus într-un grup prepozițional în poziție de adjunct (10):

- *„măcar de ar zice **cine ce** ar vrea"* (Ivireanul, *Didahii*, 92)
- *„că **cine** amu **de cine** e învâncut"* (Coresi, *Lucrul apostolesc*, 43)
- *„**Cine de ce**-ți va lua, nu întreba!"* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 313)

Adverbele relative care îi urmează lui *cine* apar în poziții de adjunct cu diverse valori: modală (11), spațială (12) sau de măsură (13):

- *„Deci zice că vor sta **cine cum** au câştigat"* (Coresi, *Pravila*, 229)
- *„Iară pe de laturi mergea alte polcuri, unii înainte, alții denapoi, alții mai pe de laturi, **cine unde** putea"* (Uricariul, *Cronica*, 283v)
- *„Dereptu aceaia, fraților, **cine câtu** se va înnoi cu credința sa* (...) *şi cu usteneala, şi duhului sfântu şi slaveei ceriului părtaşu va fi"* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 100)

Unele contexte (cu verbul din relativă la modul condițional sau la timpul viitor al indicativului) favorizează citirea cuantificațională a lui *cine* (echivalent al relativului indefinit *oricine*), ca în exemplul (8) de mai sus, ori ca în (14) şi (15):

- *„Iară de vor vrea neguțătorii să vie aicea în țară prentru neguțătoriia, sau **cine ce** treabă va avea, să n-aibă nime nici o grije de nimicъ"* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 82)
- *„măcar de ar zice **cine ce** va vrea"* (Ivireanul, *Didahii*,11)

Grupate într-o structură „aglomerată" cu adverbe relative (*încotro*, *cum*, sau *unde*), atât *cine,* cât şi *care* pot funcționa ca pronume indefinite (cu sensul de *fiecine, fiecare*), fără statut sintactic de relativizator. Spre deosebire de (14) şi (15), construcțiile de sub (16–20) nu sunt structuri relative multiple, pentru că singurul constituent extras şi deplasat în SpecCP este cel adverbial:

BDD-A457 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:02:07 UTC)

- *„n-au mai putut să să apuce ungurii de altă, fără cât* ***cine încătro*** *putea, pleca fugea noapte<a>, să scape cu dzile”* (Uricariul, *Cronica*, 73)
- *„Că de cuvinte are a întreba Domnulŭ şi dereptulŭ judecătoriu,* ***cine cum*** *au lucratŭ”* (Coresi, *Carte cu învăţătură*, 539)
- *„au luat drumul cel mare spre Scânteia, călăreţii* ***care încotro*** *au putut”* (Costin, *Letopiseţul*, 193)
- *„noaptea, au dat spaima şi toată oastea foarte greu s-au turburat, atâta cât* ***care cum*** *au putut a apuca cal, slugă al stăpînu-său şi pedestraş<i> şi călăreţ<i>, toţ<i> amestecaţ<i>, unii de alţii fugind, s-au spart toată tabăra* (Uricariul, *Cronica*, 399v)
- *„s-au alegâduitu Pop Tămaş din Rogoz cu şogoru seu Mihai Dumitru, cu impărţiastina iosaguriloru într-acesta chip, precum mai josu va urma:* ***care unde*** *se ştie”* (DÎ, CXIII*, 72)

În aceste construcţii, grupări precum *cine/care unde* şi *care încotro* (frecventă şi astăzi în limba vorbită) par a avea încă din epoca veche comportamentul unor structuri fixe, similare cu gruparea *care de care*, semnalată de Stan (2012: 434):

- *„Poate fi şi de grija trecătoarei Nistrului,* ***care de care*** *să apuce mai curînd să treacă”* (Uricariul, *Cronica*, 400)

Relativul *ce* în poziţie de subiect este şi el urmat de un pronume inferior ierarhic (în aceeaşi poziţie sintactică) (22) sau de un adverb adjunct (23):

- *„Nu pentru căce nu potŭ toată avuţiia să dobânndească numai,* ***ce*** şi ***câtă*** *s-ară dobândi, nemică le pare-le lorŭ că n-au* (Coresi, *Carte cu învăţătură*, 430)
- *„de ştiu de toate rândurile,* ***ce cum*** *iaste prentr-alte ţărî”* (DÎ, XXXI, 1600, 21)

Ierarhia la care ne raportăm este respectată şi în cazul structurilor cu dativul relativului *cine* (*cui*): acesta este extras din poziţie de obiect indirect şi, în virtutea ordinii animat > inanimat, precedă relativul *ce* în poziţie de subiect (24) sau un relativ adverbial adjunct (25):

- *„iară cine dă* ***cui ce*** *trebuiaşte den avuţiia nedereaptă, nu iaste priimită lu Dumnezeu”* (Coresi, 448)
- *„Că* ***cui câtu*** *e datŭ parte de la Dumnezeu, nimea nu o poate să adaugă sau să scază”* (Coresi, *Carte cu învăţătură*, 220)

În rarele situaţii în care apar, şi relativele indefinite compuse cu *ori-* se supun ierarhiei animat > inanimat; în pofida poziţiei sintactice inferioare, subiectul inanimat pierde privilegiul de poziţie în favoarea relativizatorului animat:

BDD-A457 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:02:07 UTC)

- *„Şi Lazarŭ aşijderea,* ***oarecui ce*** *rău s-au făcutŭ, toate i se-au plătitŭ întru meserătate şi întru flămânzie”* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 368)

2.2.2. Construcțiile multiple coordonate (prin juxtapunere sau cu un conector conjuncțional) prezintă o mai mare libertate de plasare a constituenților. Ordonarea lor este de cele mai multe ori în acord cu tiparul din structurile „aglomerate”, v. exemplul (24), dar se observă şi numeroase încălcări ale ierarhiei de extracție. În (27), inclus într-un grup prepozițional, relativul *care* este pe ultima poziție, după adjuncții adverbiali. Şi în (28) şi (29) relativul adverbial îl precedă pe cel pronominal:

- *„****cum*** *şi* ***unde*** *şi* ***de carei*** *cade-se să se roage”* (Coresi, *Lucrul apostolesc*, 115)
- *„nu vă grijireți* ***cum*** *sau* ***ce*** *veți grăi”* (Coresi, *T.Ev*., 230/v/175)
- *„Vedea-vei pre urmă, Tomşo, cu sfetnicii tăi,* ***unde*** *şi* ***la cine*** *ai năzuit”* (Uricariul, *Cronica*, 266v)

Prezența conectorilor conjuncționali ar putea explica ordinea răsturnată a constituenților (dacă admitem că structuri de acest tip, cu două sau trei relative, sunt, în fapt, coordonări de relative cu elipsă), însă am întâlnit în texte şi structuri juxtapuse care încalcă ordinea de extracție a relativizatorilor multipli (30) şi chiar şi structuri „aglomerate” care se abat de la ierarhia stabilită pentru limba română (v. exemplul (31), în care un grup prepozițional *de ce* este deplasat înaintea grupării *cui ce*, şi (32), unde *cine* este precedat de adverbialul *cum*):

- *„le-au căzdut asupra,* ***cum, care, încotro*** *au putut”* (Costin, *Letopisețul*, 194)
- *„Şi* ***de ce cui ce*** *trebuiaşte, să dați pururea, şi să cugetați de ce nu le soseaşte, şi să miluiți pre ei”* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 174)
- *„Că n-au fost învățați den duhul lui Hristos popii den Rim şi patriarşii den Țarigrad să se sfădească pentru domnia,* ***cum cine*** *va fi mai mare”* (Coresi, *T.Ev*., 82/r, 83)

3. CONCLUZII

Examinarea unor structuri cu relativizare multiplă în texte din limba veche şi confruntarea tiparelor lor de construcție cu tiparele actuale (din perspectiva ierarhiei de relativizare) permit formularea unor observații ce pot avea relevanță pentru sintaxa diacronică a construcțiilor relative şi interogative în limba română. Fenomenul relativizării / interogativizării multiple este prezent încă din epoca veche, cu un inventar al cuvintelor *wh* implicate în acest tip de structuri la fel de bogat ca în limba actuală. Dintre grupările cu caracter fix, *care încotro* s-a conservat până astăzi.

În privința ierarhiei conectorilor, corelată cu ierarhia pozițiilor de extracție, structurile vechi prezintă în general caracteristicile structurilor actuale, însă se

BDD-A457 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:02:07 UTC)

înregistrează şi abateri (plasarea conectorilor adverbiali înaintea celor pronominali, chiar extraşi din poziţie de subiect), mai ales în construcţiile multiple cu coordonare prin juxtapunere sau conjuncţională.

SURSE

Coresi, *Carte cu învăţătură* = Coresi, *Evanghelie cu învăţătură*, Braşov, 1581; ed. S. Puşcariu, Al. Procopovici: Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură*, Bucureşti, 1914.

Coresi, *Lucrul apostolesc* = Coresi, *Apostol* (1566–1567); ed. I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI*, IV, *Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, Bucureşti, 1930.

Coresi, *Pravila* = Coresi, *Pravila* (Braşov, 1560–1562); ed. Gh. Chivu, în I. Gheţie, *Texte, sec. XVI*, p. 218–230.

Coresi, *T.Ev.* = Coresi, *Tâlcul Evangheliilor* (1567–1568) (*Cazania* 1); ed. V. Drimba: Coresi, *Tâlcul evangheliilor şi molitvenic românesc*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.

Costin, *Letopiseţul* = Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958.

Cronica Cantacuzino = Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Ţării Româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1991.

DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Al. Mareş, Al. Roman-Moraru, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1979.

Ivireanul, *Didahii* = Antim Ivireanul, *Opere*, ed. critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

Uricariul, *Cronica* = Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Ţării Româneşti şi a Moldovei*, ed. critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1993.

REFERINŢE

Alboiu 2002 = Gabriela Alboiu, *The Features of Movement in Romanian*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Bošković 1998 = Željko Bošković, *Multiple wh-fronting and economy of derivation*, în: E. Curtis, J. Lyle, G. Webster (ed.), *The Proceedings of the Sixteenth West Coast Conference on Formal Linguistics*, 46–64.

Bošković 2002 = Željko Bošković, *On Multiple wh-fronting*, în *Linguistic Inquiry*, 33, p. 351–383.

Cheng, Corver 2006 = Lisa Lai-Shen Cheng, Norbert Corver (ed.), *Wh-Movement: Moving on* (Current Studies in Linguistics), Cambridge, Mass., MIT Press.

Cheng 1997 = Lisa Cheng, *On the Typology of Wh-Questions*, New York, Garland.

Chomsky 1977 = Noam Chomsky, *On Wh-movement*, în: P.W. Culicover, T. Wasow, A. Akmajian (ed.), *Formal syntax*, San Francisco, London: Academic Press, p. 71–132.

Chomsky 1986 = Noam Chomsky, *Barriers*, Cambridge, Mass., MIT Press.

Chomsky 1995 = Noam Chomsky, *The Minimalist Program*, Cambridge, Mass., MIT Press.

Comorovski 1986 = Ileana Comorovski, *Multiple WH Movement in Romanian*, în *Linguistic Inquiry*, 17, p. 171–177.

Comorovski 1996 = Ileana Comorovski, *Interrogative phrases and the syntax-semantics interface*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston.

BDD-A457 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:02:07 UTC)

Dayal 1997 = Veneeta Dayal, *Free Relatives and Ever: Identity and Free Choice Readings*, în *SALT Proceedings*, p. 99–116.
Dayal 2005 = Veneeta Dayal, *Multiple-Wh-Questions*, în Martin Everaert, Henk van Riemsdijk (ed.), *The Blackwell Companion to Syntax*, vol. III, Blackwell Publishing, p. 275–326.
Dobrovie-Sorin 1994 = Carmen Dobrovie-Sorin, *The Syntax of Romanian*, Berlin, Mouton de Gruyter (trad. rom. *Sintaxa limbii române. Studii de sintaxă comparată a limbilor romanice.* Bucureşti, Editura Univers, 2000).
Grohmann 2006 = Kleanthes Grohmann, *Top Issues in Questions: Topics–Topicalization–Topicalizability*, în Lisa Lai-Shen Cheng, Norbert Corver (ed.), p. 249–288.
Krapova, Cinque 2005 = Iliyana Krapova, Guglielmo Cinque, *On the order of wh-phrases in Bulgarian multiple wh-fronting*, în *Working Papers in Linguistics*, University of Venice, vol. 15, p. 171–197.
Laenzlinger, Soare 2005 = Cristopher Laenzlinger, Gabriela Soare, *Multiple Wh-fronting in Romanian: A Cartographic Approach*, în *Bucharest working papers in linguistics*. 1, p. 23–60.
Lasnik, Saito 1991 = Howard Lasnik, M. Saito, *Move α: Conditions on its application and output*, Cambridge, Mass., MIT Press.
Motapanyane 1998 = Virginia Motapanyane, *Focus, Checking Theory and Fronting Strategies in Romanian*, în *Studia Linguistica*, 52 (3), p. 227–243.
Richards 2001 = N. Richards, *Movement in language: Interactions and architectures*, Oxford University Press, Oxford.
Rudin 1988 = Catherine Rudin, *On Multiple Questions and Multiple Wh-Fronting*, în *Natural Language and Linguistic Theory*, 6, p. 445–501.
Stan 2012 = Camelia Stan, *Elemente de sintaxă diacronică: structurile interogative/ relative multiple*, în: Oana Chelaru-Murăruş, Maria Cvasnâi Cătănescu, Claudia Ene, Camelia Uşurelu, Rodica Zafiu (ed.), *Text şi discurs: omagiu Mihaelei Mancaş*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 433–437.
Surányi 2006 = Balázs Surányi, *Mechanisms of Wh-Saturation and Interpretation in Multiple Wh-Movement*, în: Cheng, Corver (ed.), p. 289–318.
Tredinnick 2005 = Victoria Tredinnick, *On the Semantics of Free Relatives with – Ever*, teză de doctorat, Pennsylvania University, http://www.ling.upenn.edu/~victoria/diss-dbl.pdf

THE WH-MOVEMENT PARAMETER. NOTES ON THE STRUCTURES WITH MULTIPLE WH-MOVEMENT IN OLD ROMANIAN

(Abstract)

A rather extensive literature deals with the cross-linguistic typology of multiple wh-fronting (both relative and interogative clauses), in an attempt to correlate their syntactic mechanism (mostly the landing site of the wh phrases) to the hierarchy of the wh-words and to their positions of extraction. The present paper aims to draw the attention towards the main patterns of multiple wh-fronting constructions in Old Romanian and the microparameters of wh-phrases hierarchy between Old and present-day Romanian.

Cuvinte-cheie: deplasarea multiplă a elementului *wh*, ierarhia grupurilor *wh,* deplasarea *wh*, româna veche.
Keywords: multiple wh-fronting, hierarchy of wh-phrases, wh-movement, Old Romanian

Universitatea „Transilvania”,
Braşov, Str. Politehnicii, nr. 1
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

BDD-A457 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:02:07 UTC)